

УДК 24+172

НАСИЛЛЯ, ВІЙСЬКОВИЙ ОBOB'ЯЗОК ТА ВІЙНА У БУДДИЗМІ

Ігор Колесник

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії культури
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

Спираючись на академічні дослідження і буддійську літературу, ми зробили спробу проаналізувати основні тенденції у вирішенні ключових запитів сучасного світу щодо насилля, війни та військового обов'язку у контексті буддійської релігії. У статті продемонстровано, що ця релігійна система історично змушена була також адаптуватися до регіональних культурних особливостей, а також по-різному вирішувати конфлікт світоглядних пацифістичних позицій та історичних реалій. Акцентовано на необхідності детальнішого дослідження регіональних форм буддизму для формування об'єктивної релігійної та політичної картини.

Ключові слова: буддизм, буддійське віровчення, війна, військовий конфлікт, військовий обов'язок, насилля.

У нашому дослідженні ми хочемо простежити, яким чином взаємодіє буддійське вчення та різні школи у світі зі сферою організованого насилля. Це доволі принципова проблема, яка постає перед християнами, мусульманами та іншими релігіями, не оминає вона і буддизм.

У процесі написання статті ми опиралися на праці відомих буддологів, серед яких Олександр Берзін [1], Едвард Конзе [6], Євгеній Торчинов [9], Магінди Дігалл [10], Пол Демівіль [11], Пітер Гарві [12], Майкл Джерісон та Марк Юргенсмаєа [13], Карл Олсон [14], Браян Вікторія [23,24], а також базові сакральні тексти буддійського вчення та коментарі до них.

Оскільки об'єкт дослідження обмежений, ми розглядаємо дві важливі складові:

- 1) поняття насилля та його регламентація буддійським віровченням;
- 2) відношення до військового обов'язку та війни у буддизмі.

Буддизм – це вчення, яке традиційно розглядають прикладом пацифізму у релігійній площині. Доволі часто можна було почути від популяризаторів [3; 21], що за всю історію буддизму у світі, це єдина релігія без війн. Наприклад, преподобний Шрі Дгаммананда Мага Тгера зазначив: «за останні 2500 років не було жодного конфлікту, розпочатого буддистами заради власної релігії. Це – результат динамічного характеру концепції толерантності у вченні Будди»[18].

Академічні дослідження доводять дещо інше: буддизм – не виняток серед інших релігій світу у питанні організованого насилля. Всередині цього вчення присутні моменти, які у різних обставинах та різними тлумачами розумілися у зручному ключі. Хоча, заради справедливості, варто зазначити, буддизм є доволі миролюбною релігією, історично сприятливою для розвитку культури та моральної поведінки людини. У порівнянні з юдаїзмом, християнством та ісламом, тут присутня доволі сильна тенденція на заборону насилля над живими істотами загалом, не лише людьми.

Однак це не зменшує ризики та не усуває різні історичні обставини, які можуть стимулювати розвиток у буддійських країнах дещо агресивнішого погляду на інших, відмінних від гомогенної релігійних чи етнічних груп.

Формально у буддизмі насилля і вбивство як одна із його форм належать до категорії вчинків, які спричинюють негативну карму, а отже, потенційно формують несприятливе народження в інших формах життя та негативних локаціях буддійської космології. Заборона на вбивство присутня у доволі великому переліку текстів, що дає нам підстави стверджувати її лейтмотивність. Буддолог Магінда Дігалл [10] виділяє два ключових канонічних тексти, в яких вбивство та насилля категорично засуджуються: Дгаммападу [4] та Чаккаваттсіханада-сутту.

Зокрема у «Дгаммападі» зустрічаємо такі вірші: «Усі бояться палки, усі страшаються смерті. Постав себе на місце іншої людини, і збагнеш, що не можна бити і вбивати інших» [4, с. 35]. «Змагання веде до ворожнечі, переможені живуть у нещасті, спокійні ж живуть щасливо, відмовившись від змагань і перемог» [4, с. 45].

Буддистам строго забороняється, згідно із класичними текстами, забирати життя. У «Каранія метта сутті» навіть визначаються доволі широко характеристики «живої істоти»: «Слабкі або сильні, усі без винятку, довгі, високі, середні, короткі, дрібні, великі, видимі та невидимі, близько і далеко, народжені і спрямовані до народження» [5].

У приписах для мирян та монахів першим пунктом морального кодексу йде відмова від насилля та вбивства живих істот. Восьмиступеневий шлях, до якого входить моральна складова у формі «шіли» (санскр. śīla), – обов'язковий елемент учення для усіх шкіл буддизму. Згідно з Едвардом Конзе, постулювання принципу ненасилля ґрунтувалося на таких пунктах:

1. Вірі у спорідненість усього живого, посиленій завдяки вченню про переродження. Основний аргумент: кожна із живих істот могла бути у минулих формах існування матір'ю або близьким другом;

2. Оскільки ми також страждаємо, боїмося болю та смерті, то повинні, за аналогією, розуміти страждання тих, кому можемо завдати шкоди [6, с. 86].

Буддист мирянин або монах повинен утримуватися також від будь-якого заняття, яке пов'язане із завданням насилля. Наприклад, несприятливими практиці вважалися: торгівля живими істотами (тваринами, людьми тощо), торгівля зброєю (однак не заборонялося мирянам служити у війську, оскільки існувала нагальна і постійна потреба у захисті мирних громадян та монахів), поширення алкоголю та інших інтоксикантів, заняття проституцією та іншими професіями, що застосовували обман (гадання, передбачення долі, укладання гороскопів тощо) [9, с. 430].

Дослідники зазначають, що загалом буддизм проявив себе у процесі поширення як доволі толерантне вчення, не завдаючи шкоди та не викорінюючи місцеві культури [12], що було вираженням установки на ненасилля. Спостерігалось також послаблення мілітаристських тенденцій в окремих регіонах, де раніше війна була звичайною справою, та навіть основним джерелом існування. Часто буддійську концепцію ненасилля співвідносять із втратою тибетцями та монголами їхньої агресивної установки щодо сусідніх країн. Як зазначив Пол Демівіль: «Ще у 8 столітті турецькому хану радили побоюватися буддизму (і даосизму), оскільки ці доктрини роблять людину доброю і слабкою, і заперечують війну або силовий конфлікт як засіб» [11, с. 21-22].

Доволі позитивно відгукуються про ненасильницький вплив буддизму на тибетців Мерилін Ріе та Роберт Турман: «Від 7 століття тибетці стали все більше зацікавлені буддизмом. Їхні власні історії завдячують буддійському руху новому способу мислення, відчуття і поведінки, що, зрештою, трансформувало їхню особисті та соціальні життя. Це перетворило їхнє суспільство зі страшного світу війни та інтриг у мирну, барвисту та життєрадісну реальність приємного та осмисленого життя» [16, с. 22].

Згодом пацифістична та ненасильницька тенденція дещо змінилася під впливом різних за характером чинників. Іноді причиною змін були певні теоретичні пошуки самих буддистів, іноді цьому сприяла взаємодія між правителями та Сангхою (буддійською громадою). З'являється дещо інше розуміння акту вбивства у Магаяні. Йдеться, насамперед, про концепцію «співчутливого вбивства», який може здійснити святий буддизму, жертвуючи собою та власною кармою заради порятунку убивці від жахливої долі у пекельних вимірах. Основа для концепції «співчутливого вбивства» (англ. Compassionate killing) закладається у кількох епізодах за участі самого Будди, які тлумачаться у відповідному ключі. Один із таких текстів – «Магаяна магапарінірвана сутра» (санскр. Mahāyāna Mahāparinirvāṇa Sūtra) [19].

У 5 розділі цієї сутри можемо знайти твердження, що «справжній послідовник Магаяни – це не той, хто споглядає 5 приписів, але той, хто мечем, луком, стрілою та бойовою сокирою захищає монахів, хто цих приписів дотримується і хто чистий» [19, с. 44]. Людині навіть не обов'язково дотримуватися (і, можливо, знати про існування) п'яти приписів, якщо вона буде захищати Дгарму і монахів під час їхньої практики – у будь-якому випадку цю людину вважатимуть прихильницею Магаяни.

Далі, у 14 розділі Сутри Будда «згадає» як він був царем Сенйо у великій державі. Одного разу він почув, що брагмани осквернили священні буддійські сутри і він їх покарав на смерть. Але, всупереч очікуванням, він не потрапив у пекло, оскільки його вчинки мали благородну мету – захист магаянських сутр [19, с. 164].

У тій же сутрі робиться спроба класифікації вбивства за «важкістю». Виділяються три ступені: 1) низький; 2) середній; 3) високий. Перший стосується комах та усіх інших тварин; другий – вбивства людини, яка не досягла нірвани; третій – вбивства батьків, аргата, прат'єкабудди або бодгісатви. І тут ми знаходимо цікавий момент – вбивство одного виду людей, яке не має жодних кармічних наслідків: йдеться про ічантіка (санскр. icchantika) – людина втрачена, загублена для Дгарми та нірвани [19, с. 217-235]. Це вид людей, які усіма силами перешкоджають істинному вченню, плондрують тексти, ображають буддійських монахів тощо. Ічантіка – це люди, які перебувають у класифікації живих істот нижче за комах, а їхнє вбивство не є гріхом.

В іншому магаянському тексті [20] з'являється образ Співчутливого Капітана, яким був в одному із попередніх народжень Будда. Згідно з оповіддю, на одному із кораблів, який перевозив п'ятсот торговців з їхніми товарами, планувалося вбивство одним злодієм. Він хотів збагатитися за рахунок супутників. Водночас, капітан корабля вирішив вбити цього злодія, щоб вберегти його від переродження у пеклі. Таким чином капітан демонструє характерний для Магаяни акт самопожертви заради живої істоти, шляхом вбивства цієї істоти перед вчиненням нею злочину.

Слід згадати також випадок в історії буддійського Тибету, де «правив поганий цар Ландарма, який близько 900 р. н.е. переслідував монахів. Один буддійський монах вбив його. Офіційна тибетська історія прославляє його за співчуття до царя, який накопичував гріхи, переслідуючи буддистів, і пізніші покоління, далекі від бажання осуджувати вчинок цього монаха, канонізували його» [9, с. 91].

Щоб хоч якось впорядкувати ситуацію у буддійському вченні із дозволеною формою насилля, у колективній монографії «Буддійська військові справа» робиться спроба узагальнення щодо «виправданого» вбивства. Отже, воно містить такі складові: 1) вбивство тих, хто загрожує буддизму; 2) тих, хто відкидає буддизм; 3) таке вбивство відступників не є гріхом; 4) насправді – це взагалі не вбивство [13].

Таким чином, поруч із доволі сильною тенденцією у буддизмі Магаяни щодо ненасилля, на позиціях якого можна побачити Тхіч Ньят Хана або Мага Гхосананду, продов-

жуються спроби виправдати акти насилля, спираючись на священні тексти. Уже у наш час доволі несподівано концепція «співчутливого вбивства» розвивається у контексті боротьби із тероризмом. Зокрема можна згадати виступ Далай Лами XIV у квітні 2009 р. у Гарвардському університеті, коли він зауважив: «агресивна дія мотивована співчуттям, може бути насиллям на фізичному рівні, але по суті ненасиллям. Отже, ми повинні обережно розуміти поняття «ненасилля». У відповідних умовах, воно може містити також вбивство терориста»¹. Згодом він також висловився щодо вбивства Усами бен Ладена, припускаючи виправданість цього акту з боку уряду США значно більшою кількістю жертв у перспективі².

Як бачимо, підхід до насилля і вбивства, зокрема у буддизмі зазнавав змін впродовж історії. Можна спостерегти стійку тенденцію до миру, толерантності та ненасилля, а також розвиток теорії «співчутливого вбивства» або виправданого насилля. Для другої тенденції існують різні пояснення. На нашу думку, буддизм як будь-яка інша релігійна система змушена була адаптуватися до «світських» умов: економічних, політичних, соціальних, культурних тощо. Оскільки у процесі власного розвитку буддизм мав тісні стосунки із правителями, то його вчення повинне було містити певні складові, що гарантували би можливість правителям (які часто мали схильність до завоювань) утримувати велике легальне військо, а також здійснювати походи в інші країни.

З проблемою, яку ми розглянули вище, тісно пов'язана наступна – чи може буддист служити у війську, потенційно беручи участь у насильницьких актах або вбиваючи згідно із наказом? Це питання доволі серйозне, оскільки, як ми вже згадували вище, буддизм асоціюється із пацифістичною традицією, де будь-яке життя цінується і вбивство заборонене.

Глибше вивчення цієї проблеми демонструє, що буддизм не мав особливих проблем із військовозобов'язаними ще у часи Будди, а згодом у різних буддійських країнах, де населення переважно сповідувало цю релігію. Інша справа, що ми змушені переосмислити ситуацію вже у новому контексті: разом із поширенням учення Будди на Заході щойно відбувається руйнування міфів, які породили популяризатори та не надто критичні симпатички буддизму.

У традиційно буддійських країнах, де переважна більшість населення ідентифікують себе із цією релігією, є війська – це незаперечний факт. Також відомо, що впродовж ХХ ст. війська цих країн (Шрі-Ланка, М'янма, Камбоджа, Японія, Китай тощо) брали активну участь у внутрішніх або зовнішніх війнах. Тепер спробуємо розглянути аргументи військових буддистів, чому вони мають право і вважають своїм обов'язком служити у лавах збройних сил.

Одним із найвідоміших і цитованих авторів на цю тему вважається колишній генерал-майор шрі-ланкської армії, а згодом монах – Ананда Верасекера. У своїй статті «Буддизм і військовий обов'язок» [2] він намагається окреслити основні проблеми та виклики перед сучасним офіцером, що служить у війську.

Згідно з А. Верасекерою, буддійські 5 приписів – це не заповіді на зразок законів, обов'язкових до виконання, а рекомендації, слідування яким може допомогти у доланні сансаричного існування. Дійсно, Будда закликав уникати насилля і війни, оскільки «причинами війни є жадоба, відроза і хибне сприйняття, вкорінене у розумі людини» [2]. Усі живі істоти прагнуть нірвани, але шлях цей складний і триває багато перероджень. Впродовж

¹ Dalai Lama at Harvard University. URL: https://www.youtube.com/watch?time_continue=1&v=7Ycq5KUYIpw. Доступ: 15.10.2018.

² Dalai Lama suggests Osama bin Laden's death was justified. URL: <http://articles.latimes.com/2011/may/04/local/la-me-0504-dalai-lama-20110504> Доступ: 15.10.2018.

цього шляху люди повинні виконувати певні функції та обов'язки: «король повинен правити, селянин – хазяйнувати, учитель – учити, торговець – торгувати тощо. Але кожен повинен слідувати Вченню Будди, що допоможе їм прогресувати на шляху» [2]. Армія потрібна для того, щоб король або цар, або імператор мав можливість захищати власні землі і свій народ. Також, що важливіше, монахам гарантована успішна і спокійна практика у країні, де панує мир та спокій.

Далі А. Верасекера згадує текст «Сіха сутти» [8], в якому воєначальник Сіха спитався у Будди, чи варто йому покинути військо. У відповідь він почув, що йому варто далі продовжувати службу на відповідному його талантам місці, а слідувати Дгаммі можна як мирянину. Згідно із буддійською традицією, військові вважалися шанованою професією і називалися раджабгата – разом із певними привілеями, їм було заборонено ставати монахами під час служби, щоб уникнути масового дезертирства солдат до монастирів [2]. Раджабгати виконували у свій час функції охоронців власності як антична міліція, яка патрулювала дороги, міста і селища.

А. Верасекера зазначає, що Будда належав до варни кшатріїв – воїнів-аристократів. Його походження і виховання у певній родинній традиції відобразилося у риторичі та використанні у проповідях образів із військової сфери. Схожої думки дотримується відомий популяризатор та дослідник буддизму Александр Берзін: «Будда Шакамуні народився у касті індійських воїнів і часто використовував військові образи для опису духовної мандрівки. Він був Переможним, що здолав демонічні сили (Мару) неусвідомленості, хибних поглядів, неспокійні емоції та імпульсивну кармічну поведінку» [1].

Сильним аргументом на користь військової служби буддиста А. Верасекера вважає те, що Будда не вводив солдатів у перелік «неправильних» професій. Однак в іншому джерелі зустрічаємо твердження, що до «неправильних» професій, разом зі згаданими вище, належать військова служба, рибальство, полювання, шахрайство та азартні ігри [14, с. 56]. Військова служба при цьому розглядається як небажана, але відсутність категоричності у буддійських текстах слугує для багатьох авторів підставою для інтерпретації.

В історії відомі випадки, коли буддисти брали участь у війнах. Наприклад, під час Другої світової війни японські американці сформували окремий батальйон і добровільно приєдналися до союзницьких військ. 100-ий батальйон 442 Регулярного бойового підрозділу, що виник у 1942 році пройшов найстрашніші бої і окрім значних втрат (найбільших серед інших підрозділів армії США) продемонстрував мужність та відвагу³.

З іншого боку, цьому батальйону протистояли війська імператорської Японії, які також надихалися буддійськими ідеями та мілітаризували вчення Будди. Загалом характерний для країн Далекого Сходу релігійний синкретизм проявився у понятті «солдат-Дзен» (яп. gunjin-Zen) [22, с. 105-131], ключовим елементом якого була віра у божественну велич імператора, його священну місію та благородну мету – порятунок усіх завойованих народів від страждань. У цьому конкретному випадку мотивація дійсно була благородною з обох боків і ми можемо потрапити у пастку переможців війни – поганою буде та сторона, що зазнала поразки.

Буддійська традиція – це результат довготривалого процесу розвитку, змін, адаптації та взаємодії із різноманітними просторами, в які історично потрапляло вчення Будди. Одним із викликів перед ненасильницьким вченням було життя звичайних, земних держав, з їхніми правителями та примхами. Відповіддю на цей виклик була спроба віднайти пояс-

³ URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/100th_Infantry_Battalion_\(United_States\)#Formation_of_the_100th_Battalion](https://en.wikipedia.org/wiki/100th_Infantry_Battalion_(United_States)#Formation_of_the_100th_Battalion) Доступ: 15.10.2018.

нення причин насилля, його особливостей, а також класифікувати його види. Це допомогло «відсіяти» неприйнятні форми насилля та «менше зло», зокрема це стосується доволі широкого поняття «співчутливого вбивства», в яке можна вкласти різний зміст.

Отож, у буддійському вченні присутня тенденція до толерантності, ненасилля та примирення, однак у ньому також наявні форми виправдання насилля. Священні тексти буддизму доповнювалися у різні епохи, відтворюючи розвиток вчення і тому можна зустріти доволі парадоксальні твердження, які можуть бути використані прихильниками «агресивних дій». У країнах, які традиційно вважаються буддійськими, військовий обов'язок та солдати – частина суспільства і виконують органічну роль. У залежності від регіону та країни, ситуація може бути різною: найчастіше зброю у руки беруть миряни, приписи для яких не такі строги, але бувають випадки, коли зброю беруть у руки монахи (напр. М'янма, Японія тощо). Сприйняття на Заході буддизму як пацифістської релігії – це конструкція, породжена популяризаторами та відсутністю повноцінних досліджень історії буддизму. Ми вважаємо, що поступове руйнування міфів у цій площині – це природний, хоч і болючий процес, який дозволить об'єктивніше сприймати історію буддизму.

Список використаної літератури

1. Берзин А. Священные войны в буддизме и исламе: миф о Шамбале. URL: http://www.berzinarchives.com/web/ru/archives/study/islam/kalachakra_islam/holy_wars_buddhism_islam_myth_shamb/holy_war_buddhism_islam_shambhala_short.html
2. Верасекара А. Буддизм и воинский долг. URL: <http://dhamma.ru/lib/authors/misc/soldier.html>
3. Далай-лама XIV, Абрамс Д., Туту Д. Книга радости. Вічне щастя в мінливому світі. Х.: КСД, 2017. 400 с.
4. Дхаммапада. Стихи и Притчи. Харьков: ФЛП Коваленко А.В., 2010. 432 с.
5. Каранія метта сутта. URL: <http://dhamma.ru/canon/kn/snp/snp1-8.htm>
6. Конзе Э. Буддизм: сущность и развитие, Санкт-Петербург, 2003, С. 86.
7. Морозова Е.А. Война и вооруженный конфликт – границы определений. Государственное и муниципальное управление. Ученые записки СКАГС. 2016. № 2. С. 224-228.
8. Сиха сутта: Сиха (АН 5.34). URL: http://www.theravada.ru/Teaching/Canon/Suttanta/Texts/an5_34-siha-sutta-sv.htm
9. Торчинов Е. Краткая история буддизма. СПб: Амфора, 2008, 430 с.
10. Deegalle M. Introduction: Buddhism, conflict and violence. Buddhism, Conflict and Violence in Modern Sri Lanka / Edited by Mahinda Deegalle. London, 2006, 277 p.
11. Demieville P. Buddhism and War / Michael Jerryson, Mark Juergensmeyer. Buddhist Warfare, Oxford, 2010, P. 17-59.
12. Harvey P. An Introduction to Buddhist Ethics, Cambridge, 478 p.
13. Jerryson M., Juergensmeyer M. Buddhist Warfare, Oxford, 2010, 272 p.
14. Olson C. The Different Paths of Buddhism. – London: Rutger University Press, 2005, 292 p.
15. Peto A. The Buddhist Soldier. URL: <http://www.alanpeto.com/buddhism/buddhist-soldier-military/>
16. Rhie M., Thurman R., Wisdom and Compassion: The Sacred Art of Tibet, New York, 1991, P. 22.
17. Ryuho Monnett M. On the death of Osama Bin Laden. URL: <http://www.buddhistchannel.tv/index.php?id=70,10127,0,0,1,0#.Vr3Z7PmLT6p>
18. Sri Dhammananda Maha Thera K. What Buddhists Believe. URL: <http://www.budsas.org/ebud/whatbudbeliev/287.htm>
19. The Mahāyāna Mahāparinirvāṇa Sūtra, 1973, 584 p.

20. The Skill in Means (Upayakausalya Sutra), New Delhi, 2001, 128 p.
21. Thich N.H. How to Fight, Parallax Press, 2017, 128 p.
22. Victoria B. A Buddhological Critique of “Soldier-Zen” in Wartime Japan / Michael Jerryson, Mark Juergensmeyer. Buddhist Warfare, Oxford, 2010, 272 p.
23. Victoria B. D.T. Suzuki and Japanese Militarism: Supporter or Opponent? Buddhism and Violence, Lumbini, 2006, 254 p.
24. Victoria B. Zen at War, New York, 1997, 228 p.

VIOLENCE, MILITARY DUTY AND WAR IN BUDDHISM

Ihor Kolesnyk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Faculty of Philosophy, Department of Theory and History of Culture
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

There are described and analyzed main tendencies and requests in Buddhist teachings about violence, military duty and war in the article. Author demonstrates that Buddhism was adapting historically to different cultures and its contexts. Also this adaptation provided specific solutions for conflict between pacifism and necessity to defend against aggression. Author emphasizes that we need to research Buddhist teachings more carefully to understand objective religious and political situation in the world.

Key words: Buddhism, Buddhist teachings, war, military duty, military conflict, violence.